

7. Filosofia artei în Renaștere

Profesor: Constantin Aslam

Asistent: Cornel-Florin Moraru

@UNArte din București, 2017

Ilustrație: Pieter Coecke van Aelst, *Sfântul Ieronim în camera de studiu*, c. 1530

Teorie și practică artistică în Renaștere

- Enciclopedismul umanist specific formării omului renașcentist a făcut ca distincția dintre *teoria artei* și *practica artistică* să se estompeze.
- Spre deosebire de Antichitate și Evul Mediu, când artiștii erau în mare parte anonimi și nu se implicau în discuții teoretice, în **Renaștere observăm apariția unor tratate de filosofia artei scrise de artiști și derivate direct din experiența lor practică.**

Arta începe să devină un domeniu autonom, față de știință, religie și filosofie, în care artiștii au cuvântul și autoritatea ultimă.

- Artiști precum *Cennino Cennini*, *Leon Battista Alberti*, *Leonardo Da Vinci* sau *Albrecht Dürer* întruchipează idealul renașcentist de om: atât teoretician, cât și practician, atât filosof, cât și om de știință și artist.

Inovații teoretice ale artiștilor renascentiști

- Implicarea artiștilor în dezbateri teoretice a avut cel puțin două urmări importante:
 - 1) Artiștii și-au dobândit notorietatea bine meritată
 - 2) Artele au fost propulsate de la condiția umilă de meșteșuguri la arte liberale

Artistul-teoretician renascentist produce *modelul paradigmei științifice de cercetare a artei*, care constă în unificarea experienței de atelier cu principiile universale ale matematicii.

- Aplecarea artiștilor renascentiști pentru cunoașterea corpului uman a creat o **legătură strânsă între artă și biologie**, pe când încercarea de a reda lucrurile reprezentate în mod perspectival a condus la **contopirea artei cu geometria**.

Marile tratate de filosofia artei din Renaștere

- Rezultatul implicării artiștilor în activități ce țin de teoria și filosofia artei a constatat într-o serie de tratate despre artă care sunt de actualitate chiar și în zilele noastre.
- Dintre aceste tratate ne vom opri asupra următoarelor:
 - 1. *Cennino Cennini – Tratatul despre pictură*
 - 2. *Leon Battista Alberti – Despre pictură*
 - 3. *Leonardo Da Vinci – Tratat despre pictură*
 - 4. *Albrecht Dürer – Hrana ucenicului pictor (neterminat)*
- Pe lângă acestea, în timpul Renașterii mai circulau o sumedenie de tratate și manuale scrise de marii artiști ai vremii (sau cel puțin atribuite lor), dintre care multe s-au pierdut de-a lungul timpului.
- Cele patru tratate enumerate sunt esențiale pentru cultura general-filosofică și profesională a oricărui artist modern.

Cennino Cennini – Tratatul despre pictură

- Cennino Cennini (1370-1440) este primul dintre artiștii renascentiști care a scris un tratat despre propria sa artă.
- Tratatul lui Cennini se înscrie în tradiția medievală a *ghidurilor practice de producere a artei*, dar anunță totodată și *marile idei filosofice ale Renașterii privitoare la artă*.

Prin pozițiile sale teoretice și prin asumarea unei anumite viziuni filosofice despre artă, **Cennino Cennini** se detașează de abordarea medievală a artei ca simplu meșteșug și prefigurează gândirea teoretică a unor artiști precum **Leon Battista Alberti** și **Leonardo Da Vinci**.

Cennino Cennini – Tratatul despre pictură (II)

-
- Printre ideile filosofice conținute în *Tratatul despre Pictură* a lui Cennini, se pot enumera unele precum:
 - *a. Înrudirea strânsă a artei cu știința*
 - *b. Faptul că pictura este un proiect liber al minții*
 - *c. Anticiparea forței unificatoare a conceptului de „desen”*
 - *d. Rolul privilegiat al naturii ca temă de imitație pentru artă*
 - Un alt indiciu al faptului că Cennini a intenționat mai mult decât un „ghid de tehnică artistică” este faptul că el recomandă ucenicilor și un anumit *stil de viață*.

Pentru Cennini, arta nu este o simplă ocupație, ci o formă de raportare la lume ce implică un comportament etic aparte.

Cennino Cennini – Tratatul despre pictură (III)

„Viața trebuie să-ți fie rostuită ca și cum ai studia teologie, filosofie sau orice altă știință, asta înseamnă: să mănânci și să bei moderat, cel mult de două ori pe zi, alegând mâncăruri ușoare și bune și doar vinuri ușoare; trebuie să îngrijești mâna și să o ferești de cazne precum aruncatul pietrelor sau a sulitelor de fier și de multe alte lucruri care sunt dăunătoare pentru ea, făcând-o să tremure. Mai este o chestiune care îți poate face mâna atât de nesigură că va tresări și va tremura mai mult decât o fac frunzele bătute de vânt – este vorba de a te compania prea deasă a femeilor.”

Cennino Cennini, Tratatul de pictură, cap. XXIX

Leon Battista Alberti – Despre Pictură

- Leon Battista Alberti (1404-1472) este, alături de Leonardo Da Vinci, **modelul artistului teoretician renascentist**, cu o **formație enciclopedică**, care a unificat în activitatea sa creația artistică cu cercetări teoretice specifice.
- **Alberti** a scris tratate dedicate fiecărui mare domeniu al artelor vizuale ale acelor vremuri – **pictură, sculptură, arhitectură**.
- În tratatele sale, Alberti abordează toate marile teme teoretice ale Renașterii din perspectiva artistului-teoretician.
- Cel mai popular dintre tratatele sale a fost cel *Despre pictură*, redactat în limba latină în anul 1436 și tradus ulterior de Alberti în toscană pentru a fi citit de Brunelleschi.

Leon Battista Alberti – Despre Pictură (II)

- Tratatul *Despre pictură* este împărțit în trei cărți, în care sunt tratate idei specific renaștentiste precum:

- Natura este izvorul picturii
- Matematica este limbajul universal prin care natura se exprimă în artă
- Pictura este *artă frumoasă și nobile*, nu artă *vulgară*
- Arta este un întreg ce poate fi descompus, pentru a fi cunoscut, în părți componente.
- Deprinderea artei presupune cunoașterea științelor și filosofiei.

Leon Battista Alberti – Despre Pictură (III)

Funcțiile picturii

- 1) **Funcția testimonială** – Capacitatea picturii de a conserva mărturii despre evenimentele și personalitățile istorice.
- 2) **Funcția simbolică** – Arta face manifestă o realitate mai profundă, la care trimite prin simboluri puse în operă de artist.
- 3) **Funcția de desfătare** – Arta produce plăcere aducând un spor de frumusețe lucrurilor și peisajelor naturale.

Alianța dintre pictură și frumos este indestructibilă întrucât pictura este o imagine a omului care se vede și se înțelege pe sine însuși prin această artă.

Leon Battista Alberti – Despre Pictură (IV)

Profilul moral al artistului

- 1) Artistul trebuie să fie un simbol al excelenței umane.
- 2) El trebuie să fie „om desăvârșit în toate și mai ales cult”
- 3) Pentru a cuceri arta treaptă cu treaptă, artistul trebuie să dea dovadă de „silință, perseverență și studiu fără măsură”

Prin modul în care a scris și creat, precum și prin ideile promovate în tratatele sale, este creatorul paradigmei filosofice a artiștilor-teoreticieni în cultura europeană.

Leonardo Da Vinci – Tratatul de pictură

- Prin activitatea sa enciclopedică, Leonardo Da Vinci (1452-1519) este simbolul omului renascentist care a făcut din *coincidența contrariilor* un mod de viață intelectuală și artistică.
- Atât în viața, cât și în opera lui Leonardo se poate observa o contradicție care, pentru omul modern, este imposibil de rezolvat: el era, în același timp, artist și om de știință, o fire religioasă, dar, în același timp rațională, în căutarea plăcerilor estetice dar și al adevărului științific.
- Cercetând natura în spiritul științei și Leonardo gândește arta ca o formă de cunoaștere științifică a esenței lucrurilor, înrudită cu filosofia și geometria.

Tratatul de pictură pune problema criteriilor adevărului în artă gândită ca formă de cunoaștere „științifică”

Leonardo Da Vinci – Tratatul de pictură (II)

- Dintre cele opt părți ale tratatului de pictură, cea mai interesantă din perspectiva filosofiei artei este **prima parte** numită *Paragone* (lit. „Comparare”).
- În această parte, Leonardo expune în 40 de capitole scurte viziunea sa privitoare la statutul ontologic și epistemologic al picturii, în calitate de știință supremă.
- Totodată, în *Paragone* se abordează și problema unei *ierarhii sistematice a artelor* cu următoarele trăsături generice:
 - Pictura este arta supremă
 - Ea este „mai universală” decât poezia deoarece nu se lovește de „bariera lingvistică” a limbajului comun.
 - Pictura este preferabilă muzicii deoarece este mai intuitivă decât aceasta (deși limbajul muzical poate fi la fel de universal ca cel pictural, descifrarea lui este mai anevoioasă)

Leonardo Da Vinci – Tratatul de pictură (III)

- Viziunea lui Leonardo despre pictură se poate rezuma astfel:

Pictura este o formă de cunoaștere ce produce un adevăr universal. Ea este o activitate științifică pentru că derivă din principii prime indubitabile ce-și au izvorul în minte și sunt comune geometriei euclidiene (punctul, linia, suprafața, volumul etc.)

- Ca urmare a acestei viziuni despre pictură, putem observa că, pentru Leonardo, atât arta cât și știința au drept criteriu al adevărului ideea de experiență!
- Așa cum o teorie științifică este adevărată dacă ea este confirmată prin experimentele făcute de omul de știință în lumea exterioară, arta este adevărată dacă este confirmată de **experiența interioară a omului**

Leonardo Da Vinci – Tratatul de pictură (IV)

- După tocmai amintitul criteriu al experienței, pictura – în sensul renascentist de pictură figurativă și reprezentatională – este „cea mai adevărată” dintre arte deoarece ea oferă cea mai veridică experiență interioară.
- Pictura este, după Leonardo, oglinda naturii înseși și reflectă cel mai fidel opera divinității, în vreme ce poezia este o creație a fanteziei umane și, prin urmare, supusă greșelii.
- Încercând să oglindească cât mai fidel *felul de a fi* al naturii, pictorul se găsește într-o poziție teoretică similară filosofului. Ambii încearcă, prin propriile instrumente, să surprindă esența naturii în imagine sau în concept.

Faptul că, pentru Leonardo, *imaginea* și *conceptul* pot surprinde la fel de bine esența lucrurilor șterge distincția dintre artă și filosofie.

Albrecht Dürer – Hrana ucenicului pictor

- Albrecht Dürer (1471-1528) ilustrează în spațiul culturii germane arhetipul omului renascentist.
- Opera sa artistică (pictură, gravură, desen) a fost dublată de preocupări teoretice dominate de înțelegerea proporțiilor corpului uman, a perspectivei matematice și a legăturii acesteia cu mesajul artistic.
- Ca și majoritatea artiștilor renascentiști, Dürer îmbină în mod paradoxal o paradigmă științifică de înțelegere a artei cu una religioasă:

El concepe arta atât în parametri dogmei creștine, cât și în coordonatele cercetării științifice.

Albrecht Dürer – Hrana ucenicului pictor (II)

- Ca urmare a dublei sale orientări, pentru Dürer doar Dumnezeu poate cunoaște esența frumuseții. Omului îi este dată doar *recunoașterea* acestei frumuseți în diverse obiecte.
- Întrucât omul este încununarea creației divine, singurul etalon al frumuseții după care putem măsura frumusețea restului lucrurilor este chiar **corpul uman**.
- Frumusețea corpului uman constă în proporțiile sale, motiv pentru care arta trebuie să pornească de la aceste relații exprimate matematic pentru a „reconstrui” frumusețea lucrurilor create de Dumnezeu.

Frumusețea, ca *atribut al creației divine*, este inexprimabilă și de necunoscut. Frumusețea, ca *atribut al creației umane*, însă, poate fi cunoscută științific cu ajutorul matematicii și biologiei.

Concluzii finale

- Renașterea se distinge de Antichitate și Evul Mediu prin faptul că artiștii se implică în mod direct în discuții teoretice privitoare la **ontologia operei de artă**, la **actul creator** și la **ierarhia diverselor forme de exprimare artistică**.
- În toate tratatele de filosofia artei ale artiștilor renascentiști apar o serie de idei definitorii pentru această perioadă:
 - Ideea că arta este o formă de cunoaștere, asemeni filosofiei și științei
 - Ideea că arta este o imitație a naturii ce surprinde esența acesteia
 - Ideea că artistul trebuie să aibă o pregătire enciclopedică
 - Ideea că artistul trebuie să aibă un anumit stil de viață